

Tadqiqot.uz

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Ҳуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидаги изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

№18
31 июль

conferences.uz

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 18-КЎП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
3-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
18-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ
ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-3**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN
18-MULTIDISCIPLINARY ONLINE DISTANCE
CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND PRACTICAL
RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-3**

ТОШКЕНТ-2020

МИРЗО АБДУЛВОҲИД МУНЗИМ – БУХОРО ЖАДИДЧИЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ФАОЛЛАРИДАН БИРИДИР

Иноятлов Сулаймон Иноятovich

Бухоро давлат университети профессори, т.ф.д.

Телефон: +998(91) 445 77 16

s.i.inoyatov@mail.ru

Аннотация: Республика Президенти Ш.М.Мирзиёев жадидчилик ҳаракатининг тарихини ўрганиш ёшларимиз учун сабоқ мактаби эканлигини таъкидладилар. Мақолада Бухоро жадидчилик ҳаракатининг фаол иштирокчиси Мунзим (Абдулвоҳид Бурхонзов) фаолияти ёритилган.

Калит сўзлар: Жадидчилик, маърифатпарварлик, ёшлар, Бухоро, Мунзим, мерос, Германия, Душанбе.

Республика Президенти Ш.М.Мирзиёев Олий Мажлисга Мурожаатномасида: “2020 йилда халқимиз тарихининг мураккаб давларида, маърифат машғаласини баланд кўтариб чиққан улуғ аллома Махмудхўжа Бехбудийнинг 145 йиллик таваллуд санаси кенг нишонланади” деб таъкидлаб, жадидчилик тарихини ўрганиш ва ёшларимизга бугунги ҳаётимизни қадрига етиш учун тарихдан сабоқ олишга даъват этдилар. Мурожаатномада бу даъват чуқур мазмунли, теран ғояларда ўз аксини топди: “Умуман, биз жадидчилик ҳаракати, маърифатпарвар боболаримиз меросини чуқур ўрганишимиз керак. Бу маънавий хазина қанча кўп ўргансак, бугунги кунда ҳам бизни ташвишга солаётган жуда кўп саволларга тўғри жавоб топамиз. Бу бебаҳо бойликни қанча фаол тарғиб этсак, халқимиз, айниқса, ёшларимиз бугунги тинч ва эркин ҳаётнинг қадрини англаб етади”. Мухтарам Президентимизнинг бу даъватга чорловчи сўzlари биз бухоролик олимларга ҳам юксак вазифаларни белгилаб берди. Туркистонда жадидчилик ҳаракати билан бир қаторда Бухоро жадидчилик мактабининг тарихий ўрни бор. Бухорода жадидчилик ҳаракати XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларида бошланган эди. Бу ҳаракатнинг йирик вакиллари ҳақида Ш.М.Мирзиёев Бухоро жамоатчилиги билан учрашувларидан бирида таъкидлаган эдилар: ““Оққан дарё - оқаверади”, дейди халқимиз. Дарҳақиқат, ўтмишда қанча-қанча синов ва қийинчиликларга дуч келмасин, Бухорои шарифнинг илм-маърифат, маданият ва санъат дарёси ҳеч қачон тўхтаган эмас. Бу кўҳна юрда туғилиб ижод қилган Аҳмад Дониш, Абдурауф Фитрат, Файзулла Хўжаев, Садриддин Айний сингари кўплаб маърифат фидойиларининг ибратли ҳаёти бугунги кунда ҳам юртимизда янги жамият барпо этиш, баркамол авлодни тарбиялаш, маънавийтимизни юксалтиришда бизга беқиёс куч бағишлаб келмоқда”.

Бухоро жадидчилик ҳаракатининг юксалишида катта ҳисса қўшган ва биринчилар қаторида янги усулдаги мактабни очган Мунзим (Абдулвоҳид Бурхонзода)дир.

Мунзим 1877 йилда Бухорода туғилди. У дастлабки маълумотни Бухоро мадрасаларида олди. Ёшлигида отасидан етим қолган Абдулвоҳид ўша даврнинг машҳур библиофили Шарифжон Махдум – Садр Зиё хонадонидида тарбия топди. Бу хонадонда бухоролик зиёлилар тез-тез учрашиб, илмий баҳс-мунозаралар ташкил этар эдилар. Илмга чанқоқ Мунзим ана шу хонадонда Садриддин Айний билан учрашди ва бу учрашув уларни бир умрга дўстлаштирди. Абдулвоҳид Самарқандга бориб Махмудхўжа Бехбудий ва Абдуқодир Шакурий ташкил қилган янги усул мактабларида ўқитиш тажрибасини ўрганиб келгач, 1908 йилнинг октябрида С.Айний билан ҳамкорликда ўз уйида янги усулдаги мактабни очди.¹ С.Айнийнинг “Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар” китобида таъкидлашича, бу мактаб 1908 йилнинг 23 октябрида Бухоронинг “Дарвозаи Саллоҳхона” гузаригаги Мирзо Абдулвоҳиднинг ҳовлисида очилиб, 12 бола ўқитилади. Уларнинг бир қисми пуллик, бир қисми эса текинга ўқитилади.² Худди шундай мактаб Усмонхўжа Пўлатхўжа

¹ Қаранг: Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2001. –Б.269-270.

² Қаранг: Темиров Ф.У. Садриддин Айнийнинг Бухородаги жадидчилик ҳаракатида тутган ўрни ва ижтимоий фаолияти. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. Т.2020.- Б.14.

ўғли томонидан қўшни гузарда ҳам очилган эди.¹ Мунзим ўз мактаби учун С.Айний билан бирга ўқув қўлланмаларни ҳам яратдилар. Маълум жаҳолатпарастларнинг иғволари ва янгиликка қарши чиқишлари натижасида 1909 йил 26 сентябрда Остонакул кушбеги, Бақоҳўжа қозикалон ва Бурҳониддин раис топшириғи билан Абдулвоҳид Мунзим мактаби ёпиб қўйилади.²

Абдулвоҳид Бурхонов 1908 йилда Мукамил Бурхонов, Ҳамидхўжа Меҳрий, Садриддин Айний, Аҳмаджон Абдусаидов ва бошқалар билан бирга “Тарбияи атфол” (“Болалар тарбияси”) номида Бухоро жадиdlарининг маърифий жамиятини туздилар. Бу жамиятда Усмон Хўжа, Мусо Саиджоновлар фаол катнашдилар. Жамият аъзоларининг сони 100дан ошиб, уни моддий жиҳатдан Муҳиддин Мансуров ва Садр Зиё қўллаб-қувватлаб турдилар. Бу ташкилот бухоролик ёшларни хорижга юбориб ўқитиш, янги усул мактаблари учун дарслик, қўлланмалар яратиш, хориждаги ўқишга юборилган болаларга моддий кўмак бериш ишлари билан шуғулланди. Шу жамият кўмагида 1908 йилда Истамбулда 14 та бухоролик ва туркистонлик бола таълим олди. Шу жамият кўмагида Туркияда Абдурауф Фитратнинг бир қатор асарлари чоп этилди.

Бу жамият аъзолари, жумладан, Мунзим ҳам бухоролик маърифатпарвар ва зиёлилар ўртасида илғор демократик ғояларни тарғиб этиб, халқнинг сиёсий онгини уйғотишда муҳим роль ўйнадилар. Мунзим Бухоронинг биринчи матбуоти “Бухорои шариф” газетаси ташкил топишининг ташаббускорларидан биридир. У “Мунзим” тахаллуси билан форс-тожик тилида ёзган шеърларини шу газетада босиб чиқарди. Газетанинг 1912 йилда чоп этилган 53-сонидан унинг “Ватан”, 59-сонидан “То ба кай” (“Қачонгача”), “Мактаб” шеърлари чоп этилган. Бу шеърларда жадиdчилик ҳаракати олдига қўйилган маърифатпарварлик, ватанпарварлик, болаларимизнинг илм ўрганиши, миллий ўзлигини англаши каби ғоялар ўз аксини топган. Мунзим хаттотлик санъати билан ҳам шуғулланган ва уни мукамал эгаллаган. С.Айнийнинг маслаҳати билан Аҳмад Донишнинг асарларини қўлёзма вариантларини чиройли хаттотлик усулида яратган. Кейинроқ эса ўз уйида типография ташкил этиб, “Қуръони Карим”ни чоп этган ва бу нусха “Қуръони Абдулвоҳидий” ҳамда “Қуръони Мунзим” номлари билан машҳур бўлган.

Россияда 1917 йил февраль инқилобидан кейин ва Бухорода амир Олимхоннинг шу йили 7 апрелдаги фармонидан сўнг Бухоро жадиdlари Абдулвоҳид Бурхонов Мунзим бошчилигидаги эски-қадимчиларга ва Файзулла Хўжаев ҳамда Абдурауф Фитрат бошчилигидаги янги жадиdlарга бўлинадилар. Биринчи гуруҳнинг асосий фаолияти маърифат бўлса, иккинчи гуруҳ кенг ислохотлар тарафдори эдилар. Бу гуруҳлар ўртасидаги ихтилоф анча кучайган эди. Масалан, амирнинг 1917 йил 7 апрелдаги фармонини “Ёш бухороликлар” кенг халқ оммасига тушунтириш учун митинг, йиғилишлар ва намойишлар ўтказишни А.Фитрат бошчилигидаги гуруҳ аъзолари ёқлаб чиқади. Абдулвоҳид Бурхонов бошчилигидаги гуруҳ намойишга қарши чиқади. Кейинчалик бу икки гуруҳнинг бирлашуви натижасида “Ёш бухороликлар” партияси тузилиб, Мунзим унга раис қилиб тайинланади.³ Бухорода реакция ва таъқиблар кучайгач, Мунзим ҳам Тошкентга бориб “Учқун” ва “Қутулиш” газеталарига ҳамкорлик қилади. Унинг қатор шеърлари, жумладан, “Баёни ҳол”, “Эй мазлум Шарқ” каби шеърлари шу газеталарнинг саҳифаларида чоп этилади.

Бухоро Халқ Республикаси ташкил топгач, Мунзим БХСР МИК раисининг ўринбосари, Халқ маорифи вазири, соғлиқни сақлаш нозири вазифаларида фаолият кўрсатади. Файзулла Хўжаев бошчилигида Бухоро Халқ Совет Республикаси кадрларни чет элда ўқитишга катта эътибор берадилар. Бир гуруҳ ўқувчи ва талабаларни Германия, Туркия, Россия, Озарбайжон ва бошқа мамлакатларга ўқишга юборишга ҳаракат қиладилар. Бу ишларни

¹ Фиш Р., Хашим Р. Глазами совести. Душанбе: “Ирфон”, 1978. С.53

² Қаранг: Жамолова Д.М. Бухоро амирлигида жадиdlар ва қадимчилар фаолияти (XIX аср охири- XX аср бошлари), Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. Т.-2019. – Б.15.

³ Қаранг: Мухаммаджонова Л.П., Алимова М.М. Бухорода жадиdчилик ҳаракати тарихидан. Бухоро: “Дурдона”, 2019.-Б.48; Жамолова Д.М. Бухоро амирлигида жадиdlар ва қадимчилар фаолияти (XIX аср охири- XX аср бошлари), Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. Т.-2019. – Б.19.

амалга оширишда Халқ маорифи нозири сифатида Мунзим ҳам катта ҳисса қўшади. Германияга ўқувчи ва талабаларни юбориш иши – деб ёзади тарих фанлари номзоди, доцент, БХСРнинг тадқиқотчиларидан бири Камол Раҳмонов, - БХСРнинг Москвадаги ваколатхонаси бошлиғи Ато Хўжанинг фаол иштироки ҳамда Германиядаги Винсдарф шаҳарчаси мусулмонлар мачити имоми, татар миллати вакили олимжон Идрисий, ҳукумат раҳбарларидан Файзулла Хўжаев, Қори Йўлдош Пўлатов, Абдулвоҳид Бурхонов, Абдурауф Фитрат ташаббуслари билан амалга оширилди.”¹

“Бухоро ахбори” газетасининг 1922 йил 27 августдаги 97-сониди “Германияга талаба кетадур” мақоласида бухоролик 46 талабани Олимжон Идрисий, Абдулвоҳид Бурхонов ва Каменскийлардан иборат махсус комиссия олиб бориши ҳақида хабар берилган. Бухоролик талабаларнинг Германияда таълим олишида Мунзим бош-қош бўлиб турган. У ўзи билан икки ўғлини ҳам олиб бориб Германияда ўқитган.

Файзулла Хўжаев бу талабалар ҳаётидан хабар олиш мақсадида Германияга борганлиги ҳақидаги маълумотлар ҳам мавжуд. Германияда таҳсил олиб қайтган талабаларнинг асосий қисми Ўзбекистонга қайтгач, “немис айғоқчиси”, “Ватан хоини”, “империализм малайи” каби сохта айблар билан қатағон қилинган. Бир қисми эса Сибирь, Магадан, Воркутага сургун қилинган, кўпчилиги ГУЛАГ лагерларида ҳалок бўлган. Булардан 15-16 таси Туркияга муҳожирликка кетиб, жон сақлаб қолганлар.²

Абдулвоҳид Бурхонов Германиядан қайтгач, Самарқандда нашриёт ходими бўлиб ишлайди. Илмий ва публицистик фаолият билан шуғулланади. 1927 йилдан бошлаб Душанбеда яшаб, “Тожикистони сурх” газетасида бадий ходим сифатида фаолият кўрсатади. 1934 йил 5 мартда Душанбеда вафот этади. Абдулвоҳид Бурхонов Мунзим шоир, журналист, давлат арбоби сифатида Бухоро, Самарқанд ва Тожикистонда катта фаолият кўрсатган инсонлардан биридир. Афсуски, бугунги кунгача Ўзбекистон ва Тожикистонда унинг фаолияти ҳар томонлама ва чуқур ўрганилмаган. Бугун тадқиқотчилар олдида турган асосий вазифа Мунзимнинг ҳаёти, фаолияти ва ижодини чуқур тадқиқ этиб, унинг асарларини топиб нашр этиришдан иборатдир.

Бугун маърифатпарвар жадидлар фаолиятини тадқиқ этиш билан бир қаторда Бухорода жадидлар фаолиятига бағишланган тарихий музей ташкил этсак, тарихий ҳақиқатни рўёбга чиқариб жадидлар хотирасини абадийлаштирган бўлардик. Бу ишлар Мухтарам Президентимизнинг Мурожаатномасида кўтарган даъватларига амалий жавобнинг юксак намунаси сифатида намоён бўларди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 2-жилд. Т.: “Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2001. –Б.269-270.
2. Темиров Ф.У. Садриддин Айнийнинг Бухородаги жадидчилик ҳаракатида тутган ўрни ва ижтимоий фаолияти. Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун диссертация автореферати. Т.2020.- Б.14.

¹ Раҳмонов К. Бухоро Халқ Совет Республикаси тарихи матбуот саҳифаларида (1920-1924 йиллар). Т.: “ABU MATBUOT - KONSALT”, 2012. – Б.123-124.

² Қаранг: Ражабов Қ. Файзулла Хўжаев (Тарихий эссе). Т.: “ABU MATBUOT - KONSALT”, 2011. – Б.18;
Хайитов Ш. Ўзбек муҳожирлиги тарихи. Т.: “ABU MATBUOT - KONSALT”, 2008. – Б.54-55